

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

РУКАС Тетяна Павлівна

УДК 372: 808.3 (043)

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ
В МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ**

13.00.02 — теорія та методика навчання
(української мови)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ — 1999

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному-педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти України.

- Науковий керівник — - кандидат педагогічних наук,
доцент
ДОНЧЕНКО Тамара Кузьмівна,
Національний педагогічний
університет імені
М.П.Драгоманова, доцент
- Офіційні опоненти — -доктор педагогічних наук,
професор,
ОНКОВИЧ Ганна Володимирівна,
Інститут педагогіки АПН України,
головний науковий співробітник;
- кандидат філологічних наук,
доцент,
ШЕВЧУК Світлана Володимирівна,
Національний педагогічний
університет імені
М.П.Драгоманова, завідувач
кафедри
- Провідна установа — Київський університет імені Тараса
Шевченка, кафедра української
філології для неспеціальних
факультетів, Міністерство освіти
України, м.Київ

Захист дисертації відбудеться " 23 " березня 1999 р. о 16-30 год.

на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26 053.01

у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова
(252601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені
М.П. Драгоманова, (252 601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано " 22 " лютого 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.П.Рудницька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Практика сучасних інтеграційних процесів в Україні, входження її в систему міжнародних економічних, політичних і культурних зв'язків об'єктивно визначають якісно новий зміст і мету освіти – необхідно забезпечити підготовку конкурентноспроможних фахівців світового рівня. Відповідно до Декларації про державний суверенітет України, Державної національної програми “Освіта (Україна XXI століття)”, Указу Президента України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні” та інших державних документів постало питання про гуманітаризацію технічної освіти. Це сприятиме розширенню кругозору, інтелектуальності, духовності, формуванню активної позиції майбутніх фахівців.

Культура мовлення як складова загальної культури є одним із найважливіших показників цивілізованості суспільства. Нині, коли українська мова набула статусу державної і розширює сферу свого функціонування, досконале володіння мовою стає важливим компонентом професіограми фахівців різного профілю. Адже повний вияв професійних обдарувань індивіда відбувається саме засобами мовлення. У такий спосіб особа може реалізувати себе в різних життєвих ролях, скоригувати хід міжособистісного спілкування, що забезпечує ефективну взаємодію у середовищі виробничого колективу. В зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема виховання мовця, що усвідомлено творчо користується мовою як засобом самотворення, самоствердження і самовираження.

Аналіз наукової літератури свідчить, що вивченню проблеми культури мови завжди приділялась належна увага (І.К.Білодід, Л.А.Булаховський, І.Р.Вихованець, Б.М.Головін, М.І.Ілляш, Г.П.Іжакевич, С.Я.Єрмоленко, М.А.Жовтобрюх, А.П.Коваль, М.М.Пилинський, В.М.Русанівський, Є.Д.Чак та інш.) Однак, методичний аспект формування культури ділового мовлення в майбутніх фахівців досліджено недостатньо як у теоретичному, так і практичному плані.

Більшість учених, громадських діячів (Н.Д.Бабич, П.М.Мовчан, Д.В.Павличко, Т.І.Панько, М.І.Пентилюк, Г.М.Сагач, О.А.Сербенська, Р.П.Скульський, М.Г.Стельмахович та інші) підкреслює, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства особливої гостроти набула проблема індиферентного ставлення молоді до рідної мови, що значною мірою перешкоджає формуванню національно свідомої, всебічно розвиненої особистості. Це спричиняє необхідність постійного пошуку нових педагогічних форм і засобів організації мовної освіти громадян нашої держави. На особливу увагу заслуговує студентська молодь, оскільки від сформованості її культури мовлення залежить тенденція розвитку міжособистісних стосунків в українській спільноті в майбутньому.

Сучасні процеси державотворення пов'язані із стратегічним підходом до питань мовної освіти. Невідповідність традиційної системи навчання мови потребам сьогодення зумовила зміну завдань, змісту, принципів побудови мовної освіти у навчальних закладах. Підкреслюється, що метою курсів з мови є формування мовної особистості, яка не тільки володіє певною сумою лінгвістичних знань, а й активно працює зі словом. Таким чином, навчальні цілі вивчення української мови трансформуються у навчально-виховні завдання формування національно-мовної особистості.

Реформування мовної освіти полягає насамперед у переорієнтації навчальних курсів з мови на розвиток в особи мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для розв'язання нею життєвих проблем, для задоволення її культурних запитів і комунікативних потреб, пов'язаних із практичною діяльністю. Відповідно змінюються й підходи, зміст, структура, технологія викладання української мови.

У науковій літературі досить широко подаються пропозиції щодо вдосконалення методики викладання української мови у загальноосвітній школі (О.М.Біляєв, П.І.Білоусенко, В.В.Явір, Н.В.Бондаренко, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко, Л.В.Скуратівський, М.Г.Стельмахович та інш.)

Для сучасної вищої школи пошук нових шляхів, форм, методів і засобів організації навчання мови теж є актуальним. Не викликає заперечень твердження, що мовна освіта повинна стати складовою фахової і поряд з

нею враховуватися при професійній атестації. Однак, проблема формування культури ділового мовлення в майбутніх фахівців недостатньо теоретично і методично досліджена, а тому не знайшла повного відображення в педагогічній практиці вищої школи. Організація мовної освіти у вищих навчальних закладах є найважливішою з проблем української соціолінгвістики.

Актуальність означеної проблеми, а також недостатня обґрунтованість методики формування культури ділового мовлення майбутніх фахівців зумовили вибір теми нашого дослідження “Формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів”.

Зв’язок з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження пов’язана із завданнями, визначеними навчальною програмою курсу “Ділова українська мова”, з науковими напрямками НПУ імені М.П.Драгоманова “Теорія і технологія навчання та виховання в системі народної освіти”, “Дослідження проблем гуманітарних наук”, замовником яких є Міністерство освіти України, і з вимогами Державної національної програми “Освіта (Україна ХХІ століття)”. Тема дисертації узгоджена та затверджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 17.09.1998 року).

Об’єктом дослідження є процес культурологічної підготовки майбутніх фахівців виробничої сфери.

Предмет дослідження – методика формування в майбутніх інженерів культури ділового мовлення.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та апробація експериментальної методики формування культури ділового мовлення майбутніх інженерів.

Гіпотеза дослідження. В основу дослідження покладено припущення, що рівень сформованості в майбутніх фахівців промислової галузі культури ділового мовлення підвищиться за умов:

- добору пропонованого для опрацювання мовного матеріалу з урахуванням частотності використання його в діловому мовленні інженерів;
- засвоєння студентами цього профілю якомога ширшого набору стандартизованих композиційних структур ділового мовлення, оволодіння ними мовними нормами на матеріалі текстів офіційно-ділового стилю та в ситуаціях, наближених до реальних професійно-ділових, які створюються завдяки системі комунікативних вправ, завдань, соціально-рольових ігор.

У сукупності все це забезпечує мотивацію опанування майбутніми інженерами культури ділового мовлення та стимулює їхню навчальну діяльність.

Відповідно до поставленої мети та висунутих припущень розв’язувалися такі **завдання**:

- окреслити соціолінгвістичні особливості ділового мовлення інженерів;
- уточнити структурні компоненти культури ділового мовлення фахівців виробничої сфери;
- з’ясувати психолінгвістичні та педагогічні засади формування культури ділового мовлення;
- визначити критерії та фактичний рівень сформованості культури ділового мовлення в майбутніх інженерів;
- змодельовати та експериментально перевірити організаційно-методичну систему формування в майбутніх інженерів культури ділового мовлення.

Методологічною основою дослідження є наукові положення про суспільну роль мови як засобу спілкування між індивідами; єдність мови, мислення, свідомості та діяльності; взаємозв’язок чуттєвого та раціонального у навчанні; про мову як джерело збереження та розвитку духовних цінностей суспільства.

Теоретичну основу дослідження становлять:

- концепції психологів та психолінгвістів (Л.С.Виготський, І.О.Зимня, Д.Б.Ельконін, Г.С.Костюк, О.О.Леонтьєв, І.О. Синиця) про мовленнєву діяльність і спілкування;
- наукові висновки лінгвістів щодо культури мови (В.В.Виноградов, І.Р.Вихованець, Б.М.Головін, С.Я.Єрмоленко, М.А.Жовтобрюх, М.М.Пилинський, В.М.Русанівський та інш.);
- педагогічні положення щодо організації навчального процесу у вищій школі (А.М.Алексюк, В.М.Вергасов, Е.О.Гришин, В.А.Козаков, В.Є.Котов, Б.І.Коротяєв, О.А.Устенко та інш.) та важливості культури мовлення

у професійній характеристиці фахівців будь-якого профілю (Н.Д.Бабич, Н.Б.Крилова, Л.І.Мацько, Г.М.Сагач, О.А.Сербенська, М.Г.Стельмахович).

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс теоретичних (аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та емпіричних методів (узагальнення передового педагогічного досвіду з проблеми формування культури ділового мовлення; експертне оцінювання, педагогічні спостереження; анкетування; аналіз письмових робіт; діагностичні та формуючі бесіди; педагогічний експеримент). Математична обробка експериментальних результатів здійснювалася за допомогою стандартних засобів операційної системи Windows 95.

Експериментальною базою дослідження обрано гірничоелектромеханічний факультет Донбаського гірничо-металургійного інституту та споріднені факультети Запорізького державного технічного університету. Загалом експериментальною роботою було охоплено 312 майбутніх інженерів. Цей вибір зумовлений тим, що при підготовці інженерних кадрів мовній освіті приділяється недостатня увага: навчальні плани в основному зорієнтовані на забезпечення технічної підготовки майбутніх фахівців; формування культури ділового мовлення відбувається стихійно, що згодом негативно позначається на спроможності молодих спеціалістів належним чином організувати спілкування у виробничому колективі. Це значно гальмує процес їхньої професійної адаптації, знижує певною мірою результативність виробничого процесу.

Дослідження відбувалося протягом 1992-1998 років і охоплювало кілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (1992-1993 рр.) здійснювалося теоретичне осмислення визначеної проблеми шляхом вивчення й аналізу її стану в науковій літературі; визначення об'єкта і предмета, концептуальних положень, мети і завдань дослідження, формулювання гіпотези.

На другому етапі (1994-1996 рр.) було конкретизовано теоретичні засади формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів; проведено констатуючий експеримент, у ході якого визначено фактичний рівень сформованості культури ділового мовлення в майбутніх фахівців виробничої сфери; змодельовано організаційно-методичну систему поетапного формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів; розроблено програму і методику проведення формуючого експерименту, розпочато його реалізацію.

На третьому етапі (1997-1998 рр.) проводився узагальнюючий аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи; здійснювалося впровадження запропонованої методики формування культури ділового мовлення в практичну діяльність вищих навчальних закладів; апробація рекомендацій відбувалася шляхом публікації, обговорення доповідей та повідомлень на науково-методичних семінарах і конференціях. На цьому етапі визначалися перспективи подальших науково-педагогічних пошуків, завершувалося оформлення тексту дисертаційної роботи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що :

- висвітлено соціолінгвістичні особливості культури ділового мовлення інженерів;
- вперше теоретично й експериментально обґрунтовано методику поетапного формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів;
- подальший розвиток дістала методика педагогічного оцінювання рівня сформованості культури ділового мовлення майбутніх фахівців.

Теоретична значущість дослідження полягає в уточненні структурних компонентів культури ділового мовлення; обґрунтуванні критеріїв сформованості культури ділового мовлення в майбутніх інженерів; визначенні основних психолінгвістичних та педагогічних засад формування культури ділового мовлення; створенні моделі поетапного формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів, що може бути теоретичним підґрунтям для подальшого удосконалення організації мовної освіти у вищих навчальних закладах технічного профілю.

Практична цінність дослідження визначається тим, що:

- запропоновано і впроваджено методику формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів, яка полягає в розробці серії комунікативних професійно орієнтованих вправ і завдань; розроблено оптимальні форми і прийоми проведення поточного, підсумкового контролю успішності засвоєння студентами пропонованого навчального матеріалу.

Одержані в ході дослідження позитивні результати дозволяють рекомендувати методику формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів для практичного використання викладачам курсу “Ділова українська мова” у вищих навчальних закладах технічного профілю.

Особистий внесок здобувача полягає в:

- уточненні структурних компонентів культури ділового мовлення як складової професійної підготовки та діяльності інженерних кадрів;
- висвітленні соціолінгвістичних особливостей ділового мовлення інженерів, що поглиблює розуміння процесу формування в майбутніх фахівців виробничої сфери культури ділового мовлення;
- теоретичному та експериментальному обґрунтуванні методики формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів;
- подальшому розвитку методики педагогічного оцінювання рівня сформованості культури ділового мовлення майбутніх фахівців.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним обґрунтуванням його вихідних позицій, застосуванням сукупності методів, адекватних меті і завданням дослідження, переконливими результатами дослідно-експериментальної роботи, які свідчать про ефективність запропонованої методики формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів, широким і всебічним обговоренням висновків дослідження.

На захист виносяться:

- розроблена структура культури ділового мовлення і критерії її сформованості в майбутніх інженерів;
- модель поетапного формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів;
- методика формування культури ділового мовлення майбутніх фахівців виробничої сфери.

Апробація результатів дисертації. На всіх етапах дослідження автор брала безпосередню участь в апробації і практичній реалізації розробленої методики, здійснюючи викладацьку і навчально-методичну діяльність на кафедрі української мови Донбаського гірничо-металургійного інституту.

Основні результати роботи доповідалися та обговорювалися на: засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри української мови Донбаського гірничо-металургійного інституту (1994-1998 рр.); Міжнародній науковій конференції “Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні” (Київ, 1996 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Університет та регіон” (Луганськ, 1997 р.); науково-методичній конференції “Сучасні проблеми підготовки інженерних кадрів” (Запоріжжя, 1997 р.).

Основні результати дослідження впроваджено в Донбаському гірничо-металургійному інституті (довідка № 28/475 від 15.06.98 р.), Перевальському гірничому технікумі (довідка № 43/18 від 20.05.98 р.), Запорізькому державному технічному університеті (довідка № 37 – 02/939 від 26.05.978 р.), Центрі післядипломної освіти Східноукраїнського державного університету (довідка № 67/20 від 28.05.98 р.) Міністерства освіти України.

Основні теоретичні та експериментальні результати дослідження викладено в 7 одноосібних публікаціях, 4 з яких вміщено в збірниках наукових праць, науково-методичних збірниках, 3 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 180 сторінок; на 8 сторінках вміщено 1 схему, 5 діаграм, 16 таблиць. Список використаних джерел подано на 13 сторінках (178 найменувань). Шість додатків на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу, методологічні та теоретичні основи й методи дослідження, розкрито його новизну, теоретичну значущість, практичну цінність, сформульовано положення, які виносяться на захист, особистий внесок здобувача, висновки про впровадження результатів дослідження.

У першому розділі “*Культура ділового мовлення як соціально-педагогічна проблема*” сформульовано сучасні суспільні вимоги до особистості інженера, висвітлено соціолінгвістичні особливості ділового мовлення інженерів, розглянуто поняття “культура ділового мовлення” у лінгвістичному та навчально-педагогічному аспектах, визначено психолінгвістичні та педагогічні засади формування культури ділового мовлення, проаналізовано стан практичного вирішення проблеми в умовах вищої школи.

Процес, умови, засоби формування особистості майбутнього фахівця вивчали В.П.Андрущенко, В.І.Блохін, А.Е.Брегедда, О.М.Бялик, Г.І.Денисенко, Н.Н.Дьячкова, К.Ю.Зуєв, І.І.Кобиляцький, З.Я.Козачук, П.Ф.Кравчук, Н.Б.Крилова, В.А.Морозов, В.А.Скуратівський, С.С.Теслюк, М.Ф.Фатхуллін та інші. У дослідженнях цих авторів серед важливих для інженера здібностей виділяються: професійні, що забезпечують участь індивіда в певній галузі суспільної діяльності, та соціальні, які сприяють включенню фахівця в систему життєдіяльності всього суспільства. Причому підкреслюється, що обидві групи здібностей можуть нормально формуватися і функціонувати тільки у взаємозв'язку. Спираючись на наукові висновки К.А.Абульханової-Славської, Д.Карнегі, Н.Б.Крилової, В.М.Русанівського, Г.М.Сагач, ми доводимо, що володіння культурою ділового мовлення гарантує спеціалістові будь-якого фаху відчутний успіх у професійно-ділових стосунках. На цій підставі зроблено висновок, що формування культури ділового мовлення слід вважати одним з істотних напрямів професійної підготовки інженерних кадрів.

Проблема організації мовної освіти нефілологів у вищих навчальних закладах привернула увагу лінгводидактів: останнім часом виконано дисертаційні дослідження Л.В.Барановської, Г.В.Онкович, Л.М.Паламар, видано ряд навчальних посібників (Н.Д.Бабич, Г.Г.Кисіль, А.Нелюба, О.М.Пазяк, Н.Я.Потелло, С.В.Шевчук та інші.). Окреслилася позитивна тенденція підпорядкування курсу “Ділова українська мова” меті формування культури ділового мовлення майбутніх фахівців. Проте відкритими залишаються питання про форми і методи проведення навчальних занять.

Проведений нами соціолінгвістичний аналіз ділового мовлення сприяв визначенню комунікативно виправданого лексичного мінімуму, необхідного для формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів.

Зокрема, у складі використовуваної в процесі професійно-ділового спілкування лексики виділено:

- загальномовну (міжстильову) лексику та фразеологію,
- вузькогалузеві терміни,
- власне ділову лексику (назви документів).

У діловому мовленні інженерів широко представлено виробничі терміни, серед яких назви: спеціальних технічних та технологічних понять (*генератор, номінальний опір, автоматичне регулювання потужності, калібрування*), найменування конкретних систем і типів технічних пристроїв (*пункторегульовальна апаратура, трансформатор однофазний*), видів сировини та матеріалів, які складаються, як правило, з одного слова (*чавун, розкислювач*), словосполучення (*електротехнічна сталь, трансмісійне мастило*), абрєвіатури або структури, що являє собою сполучення слова з цифровим позначенням (*жаростійкі матеріали 253МА, 353МА, марки сталей SAF 2304, SAF 2305*).

З огляду на зауваження групи вчених (О.М.Біляєв, Л.М.Симоненкова, Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова), які підкреслюють, що ділове мовлення відрізняється від інших стилів не тільки лексичними, морфологічними і синтаксичними особливостями, а й певними композиційними синонімами і стереотипними зворотами, ми виділили найбільш поширені групи: ідіоматична лексика (*втратити*

чинність, звернутися на адресу, взяти до уваги), специфічні слова-скрипи, що забезпечують певну, стандартизовану організацію вислову (відповідно до; на підставі; з метою; у зв'язку з; протягом), формули мовленнєвого етикету.

Оскільки добір мовних засобів, композиційне оформлення мовлення підпорядковується позамовним факторам, зокрема, меті спілкування, ми розглянули ділове мовлення фахівця під час виконання ним різних соціальних ролей: він – виконавець, керівник, партнер у діловій бесіді, представник свого підприємства під час прийому відвідувачів.

У результаті аналізу визначено, що за різних умов усне ділове мовлення являє собою диспропорційні за обсягом репліки: розгорнута репліка з кількох речень (мікромонолог) належить то одному, то іншому з комунікантів; змінюється співвідношення загальноживаної лексики та спеціальної термінології (наприклад, при спілкуванні “спеціаліст-колеги” обсяг термінології зростає, у ситуації “спеціаліст-відвідувач” – зменшується); з різною мірою активності вживаються формули мовленнєвого етикету. Прагнення до лаконізму та виключення багатозначності розуміння інформації призводить до стандартизації усного ділового мовлення та звуження діапазону використовуваних мовних засобів.

Культуру мовлення та її структурні компоненти з належною увагою розглянуто в наукових розвідках лінгвістів, серед яких Н.Д.Бабич, Б.М.Головін, М.А.Жовтобрюх, М.І.Ілляш, С.Я.Єрмоленко, А.П.Коваль, М.М.Пилинський, В.М.Русанівський, С.Д.Чак та інші.

Однією з найбільш визначальних ознак культури мови є, на думку вчених, правильність (нормативність), оскільки без неї не можуть “спрацювати” всі інші комунікативні якості. Проте висока мовна культура передбачає не тільки досконале володіння нормами літературної мови, а й уміння враховувати позамовні фактори – мету, сферу спілкування, психічний стан партнера по комунікації. З огляду на це, крім правильності, виокремлюються ще такі комунікативні ознаки культури мовлення, як точність, логічність, багатство (різноманітність), доречність, виразність і образність.

Розглядаючи культуру мовлення в навчально-педагогічному аспекті, науковці визначають її як комплекс певних знань, умінь і навичок, над формуванням яких треба цілеспрямовано працювати. Стверджується, що високої мовної культури можна досягти, забезпечивши: 1) ґрунтовне засвоєння індивідом мовних норм; 2) вироблення в нього практичних умінь і навичок найточнішого формулювання думки.

Дослідники одностайні у визначенні двох структурних компонентів культури мовлення: правильність і мовна майстерність. Проте нашу увагу привернули праці Н.Д.Бабич, Г.О.Винокура, С.Я.Єрмоленко, Г.М.Сагач, де підкреслюється, що сама тільки наука неспроможна забезпечити лінгвістичну дисципліну – потрібна ще лінгвістична свідомість.

З огляду на зазначене ми виокремлюємо у структурі культури ділового мовлення такі компоненти:

1) мовна правильність – передбачає знання і дотримання мовцем прийнятих в сучасній суспільно-мовленнєвій практиці мовних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних тощо);

2) мовна майстерність визначається багатством активного словника мовця, його умінням відібрати із співіснуючих варіантів найточніший у семантичному, стилістичному, експресивному відношенні, що відповідає комунікативним намірам мовця;

3) мовна свідомість – стійке прагнення мовця до удосконалення власного мовлення.

Кожен із цих компонентів не існує сам по собі, вони взаємопов'язані, постійно взаємодіють, забезпечуючи всі разом виразно індивідуалізоване мовлення, яке розкриває сутність особистості, її освіченість і своєрідність.

У сучасних підходах до формування культури мовлення концептуальними є дослідження з психолінгвістики (Л.С.Виготський, І.О.Зимня, О.О.Леонтьєв та інші.), згідно з якими мовленнєва діяльність розглядається як суспільно-комунікативна діяльність людей. Стверджується, що мовленнєві механізми формуються в індивіда на основі психофізіологічних особливостей організму і під впливом мовленнєвого спілкування.

Працюючи над проблемою формування культури мовлення, шкільні лінгводидакти (Г.М.Іваницька, Т.О.Ладиженська, М.Г.Стельмахович, В.І.Цимбалюк та інш.) пропонують мовну правильність шліфувати на звичайних уроках, а мовну майстерність – на спеціальних аспектних уроках розвитку мовлення. Проте, як застерігає В.Я.Мельничайко, за такого підходу можливий відрив теоретичних відомостей про мовні одиниці від практичного застосування цих одиниць з комунікативною метою, що нерідко й спостерігається в шкільній практиці. Ми, в цьому відношенні, дотримуємося позиції Г.Г.Городилової, яка пропонує розв'язувати обидва завдання паралельно. В дисертації доводиться, що найефективніше здійснювати це, використовуючи систему комунікативних вправ, які відтворюють реальне спілкування.

Особливості організації навчального процесу у вищій школі всебічно розглядаються у роботах А.М.Алексюка, А.О.Вербицького, В.М.Вергасова, Е.О.Гришина, В.А.Козакова, Б.І.Коротяєва, А.М.Матюшкіна, Н.Ф.Тализіної, О.А.Устенка та інш. На підставі аналізу цих досліджень зроблено висновок, що формування в майбутніх інженерів культури ділового мовлення може відбуватися лише в умовах активного засвоєння ними систематизованої навчальної інформації. Визначено, що активізації навчальної діяльності майбутніх інженерів на заняттях з ділової української мови сприяють: 1) вивчення теоретичного матеріалу з орієнтацією на майбутню професійну діяльність; 2) створення сприятливих умов для спілкування у процесі навчання (використання методу дискусії, специфічна організація навчального простору – розміщення студентів в аудиторії “півколом”); 3) використання соціально-рольової гри як форми парної, групової, колективної взаємодії. Доводиться, що процес інтеріоризації теоретичних знань про культуру мовлення можна прискорити: а) забезпечивши відповідну мотивацію навчальних занять; б) спираючись на механізми не тільки довільного, а й мимовільного запам'ятовування (при використанні прийому периферійного зору).

Вивчення фактичного рівня сформованості в майбутніх інженерів культури ділового мовлення підтвердило актуальність обраної теми дослідження. Результати констатуючого експерименту свідчать, що формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів в умовах вищої школи залишається однією з істотних проблем.

На підставі проведеного нами раніше аналізу в структурі культури ділового мовлення виділено три **компоненти**.

1. **Правильність мовлення** передбачає: а) *знання* мовних норм (вимови, лексичних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних тощо); б) *досконале володіння* літературними нормами на всіх рівнях мовної системи в її усному і писемному різновидах.

2. **Мовна майстерність** забезпечується: а) *обізнаністю* із синонімічним багатством літературної мови; б) *наявністю навичок* добору в конкретній ситуації висловлювання найбільш точного, стилістично доречного і виразного варіанту.

3. **Мовна свідомість** складається з: а) уважного *ставлення* індивіда до мови взагалі; б) його *прагнення* до удосконалення власного мовлення.

Саме за цими критеріями визначався фактичний рівень сформованості культури ділового мовлення в майбутніх інженерів. Констатуючий експеримент являв собою серію контрольних зрізів, під час проведення яких зібрано 312 протоколів спостереження за усним мовленням майбутніх інженерів, 312 анкет відкритого типу, проаналізовано 624 письмові роботи. Загальний аналіз одержаних фактичних даних став підґрунтям для визначення трьох рівнів сформованості в майбутніх інженерів культури ділового мовлення.

Високим ми вважали рівень мовців, усне і писемне мовлення яких відзначається високою унормованістю, достатньою обізнаністю із синонімічними багатствами літературної мови та наявністю постійної уваги до мови взагалі і до власного мовлення зокрема.

Середній рівень сформованості культури ділового мовлення визначався: середньою унормованістю усного і писемного мовлення, недостатньою обізнаністю мовців із синонімічними варіантами вербальних одиниць, нестійкою увагою до мови і до власного мовлення.

До групи з *низьким* рівнем сформованості культури ділового мовлення віднесено осіб, усне і писемне мовлення яких характеризується низькою унормованістю, відсутністю в активному словнику синонімічних форм, ставлення до мови і до власного мовлення індивідуальне.

Виявлено, що в майбутніх інженерів домінуючими є низький (43,6%) та середній (33,7%) рівні сформованості культури ділового мовлення. Очевидно, загальний “технократичний” підхід до підготовки інженерних кадрів, що панував донедавна у вищій школі, саме так позначився на культурі мовлення майбутніх фахівців виробничої сфери.

У **другому** розділі “*Методика формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів*” змодельовано процес поетапного формування культури ділового мовлення, подано організаційно-методичну систему, що сприяє формуванню культури ділового мовлення, та проаналізовано результати експериментальної перевірки її.

На підставі визначення структурних компонентів культури ділового мовлення окреслено етапи формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів (унормування мовлення, вдосконалення мовної майстерності, виховання мовної свідомості); сформульовано цілі, визначено зміст навчального матеріалу, відібрано ефективні методи і прийоми, обрано форми контролю для кожного з етапів (див. табл.1).

Таблиця 1. Модель поетапного формування в майбутніх інженерів культури ділового мовлення

Етап	Мета	Зміст навчального матеріалу	Методи і прийоми	Форми контролю успішності навчання
I	Унормування усного писемного мовлення; введення лексичного запасу нових синонімічних вербальних одиниць, синтаксичних конструкцій офіційно-ділового стилю	Відомості про норми літературної мови, що активно діють в межах офіційно-ділового стилю	Спостереження над мовою, формально-тренувальні вправи	Тестування, саморедагування
II	Формування вміння вибрати з кількох можливих варіантів найбільш точний, стилістично виразний і доречний для даної ситуації мовлення	Відомості про структуру мовлення, про взаємозв'язок вербальних і невербальних засобів у процесі ділового спілкування	Аналітична, евристична бесіди, комунікативні вправи, етюди	“Прихований” контроль

Ш	Формування контролю-стимулюючих умінь	Відомості про особливості ділового спілкування	Редагування, соціально-рольові ігри	Взаємоконтроль, розв'язування ситуативних професійно орієнтованих завдань
---	---------------------------------------	--	-------------------------------------	---

Спираючись на твердження Г.О.Китайгородської про те, що більшість граматичних явищ, для розгляду яких традиційно відводиться значний обсяг навчального часу, легко засвоюється у процесі виконання системи комунікативних вправ і не вимагає спеціальних форм роботи, ми переглянули загальноприйнятий підхід, характерний для сучасної практики викладання ділової української мови у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю, згідно з яким навчальну інформацію структуровано відповідно до класифікації документів, поширених у практиці ділового спілкування. У розділі обґрунтовано добір і послідовність навчального матеріалу, пропонованого для опрацювання на кожному етапі.

Експериментально доведено, що послідовність занять, пов'язаних між собою екстралінгвістичною інформацією, ефективніша, ніж заняття, що сполучаються за граматичною тематикою. З огляду на це, весь навчальний матеріал було поєднано “наскрізним” сюжетом: ділові взаємовідносини у виробничому колективі. Кожне заняття стало одним з етапів цих типізованих стосунків (“Прийом на роботу”, “Перший день у колективі”, “Спілкування у колективі”, “Нарада”, “Прийом відвідувачів”), а студенти - членами уявного виробничого колективу. Організований таким чином навчальний матеріал викликав у студентів більше зацікавлення, а також забезпечував формування професійно важливих мовленнєвих умінь.

Підвищенню рівня культури ділового мовлення майбутніх інженерів сприяє збагачення їхнього активного ділового словника. У розділі показано, що найдоцільніше використовувати для цього тексти офіційно-ділового стилю, наведено зразки вправ, побудованих на означеному матеріалі. Доведено ефективність застосування прийому “периферійного зору” (Н.В.Бондаренко), згідно з яким дібраний лексичний матеріал активізується за допомогою системи таблиць.

На цьому етапі дослідження розкрито ефективність застосування соціально-рольових ігор (А.О.Вербицький, А.Й.Капська, Д.Б.Ельконін та інш.), що також забезпечували засвоєння майбутніми інженерами максимального обсягу мовленнєвих моделей ділового спілкування, сприяли удосконаленню мовної майстерності. У розділі наведено перелік і розроблено зміст комунікативних вправ і завдань, етюдів, соціально-рольових ігор для парної, групової, колективної взаємодії. Підкреслено, що виконання ситуативно-рольових завдань відбувалося, як правило, на тлі яскравих позитивних емоцій та досить вдалого входження майбутніх інженерів в умовність гри, і це значно активізувало навчальну діяльність колективу слухачів.

Наголошується, що розвиткові мовної майстерності значною мірою сприяє висвітлення взаємозв'язку вербальних і невербальних засобів спілкування. Як засвідчив експеримент, для цього доцільно використовувати методи евристичної бесіди, розповіді (у дисертації подано матеріали для їх підготовки), прийом зосередження уваги на зовнішній поведінці учасників діалогу. Відзначено важливість спеціальної організації середовища, в якому відбувається навчальний процес. Для ефективного здійснення контакту з аудиторією стільці для студентів розташовувались “підковою” (С.М.Зорін); пропонувалось постійно спостерігати за мімікою, жестами, позами однокурсників, аналізувались зовнішні прояви поведінки комунікантів, підкреслювалась роль невербальних засобів у забезпеченні ефективного спілкування. В результаті помічено, що поведінка майбутніх інженерів стала стриманішою, вони почали уважніше ставитися один до одного, точніше формулювати свої думки, серйозніше сприймати заняття мовою.

Показано, що виховання в майбутніх інженерів мовної свідомості забезпечується методами різнобічного впливу на почуття (бесіда, дискусія, позитивний приклад викладача). Основою для дискусій були ситуації, у яких відбито реальні ділові стосунки. У розділі наведено приклади таких ситуацій, уточнено способи подання їх (словесний опис, інсценізація). Експеримент засвідчив, що особистість

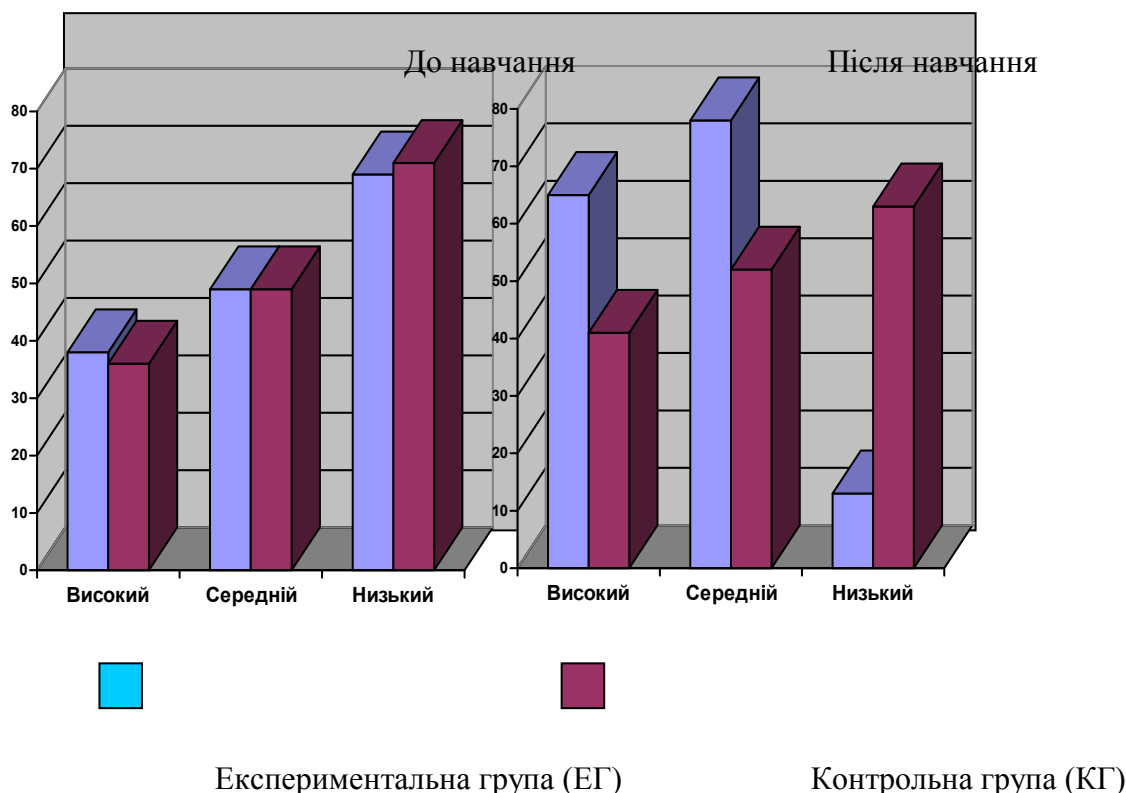
викладача, його авторитет значною мірою впливають на результати навчання. Викладач завдяки вмілому використанню свого професійного артистизму, тонкому відчуттю психологічного настрою групи забезпечував глибоке засвоєння студентами навчального матеріалу, що сприяло не тільки унормуванню їхнього мовлення, а й зміні комунікативної поведінки майбутніх фахівців. Доведено, що розвиток у майбутніх інженерів контрольно-стимулюючих умінь і навичок забезпечується системою вправ для редагування (приклади їх наведено).

Наголошується, що запропонована організаційно-методична система роботи, спрямована на формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів, має постійно коригуватися на підставі об'єктивного оцінювання рівня засвоєння навчального матеріалу кожним студентом окремо та групою взагалі на кожному з виділених етапів навчання. У розділі показано ефективність таких методів контролю, як тестування, саморедагування (І.О.Синиця), “прихований контроль” (за В.Л.Скалкіним), письмова перевірка (у формі розв’язування ситуативних завдань, що відбивають умови реального ділового спілкування), наведено приклади контрольних завдань.

У дисертації висвітлено хід експериментальної перевірки ефективності запропонованої організаційно-методичної системи, яка сприяє формуванню культури ділового мовлення в майбутніх інженерів. Результати експерименту узагальнено у 8 таблицях, унаочнено 5 діаграмами. Показано, що в експериментальних групах ефективність формування культури ділового мовлення визначалась динамікою зміни рівнів сформованості структурних компонентів культури ділового мовлення. Так, показник високого рівня унормованості мовлення (усного і писемного) в експериментальних групах зріс на 28,5%. Якщо до формуючого експерименту в експериментальних групах переважав низький (44,2%) і середній (31,4%) рівень обізнаності із синонімічним багатством літературної мови, то після навчання за експериментальною методикою лише 8,3% представників експериментальної групи відчували труднощі із урізноманітненням мовлення (низький рівень). Істотно змінився рівень мовної свідомості майбутніх інженерів: 38,9% обстежуваних відмовилися від негативного і 4,2% від байдужого ставлення до занять мовою; у 4,3% представників експериментальної групи рівень мовної свідомості зріс до високого. На 19,7% збільшилася кількість обстежуваних, у яких контрольно-стимулюючі уміння можна вважати високорозвиненими.

Проведений порівняльний аналіз результатів двох констатуючих етапів експерименту свідчить про певні якісні зміни у рівнях сформованості культури ділового мовлення майбутніх інженерів. До навчання в експериментальній і в контрольній групах переважали низький і середній рівні сформованості культури ділового мовлення. Причому обидві групи були приблизно однакові за рівнем мовної підготовки: показники кількості осіб з низьким рівнем сформованості культури ділового мовлення відрізнялися лише на 0,3% (в експериментальній групі – 43,6%, у контрольній – 43,9%); показники середнього рівня – на 0,6% (в експериментальній групі – 33,7%, у контрольній – 32,3%) показники високого рівня – на 1,1% (в експериментальній групі – 22,7%, у контрольній – 23,8%). Після навчання за експериментальною методикою рівень сформованості культури ділового мовлення залишився низьким лише в 10,3% представників експериментальної групи, тоді як у контрольній групі цей показник становить 32,9%. Середнім рівнем сформованості культури ділового мовлення характеризується 39,5% експериментальної і 40,1% контрольної групи. Зате показник високого рівня майже вдвічі вищий в експериментальній групі (50,2% проти 28,9% у контрольній групі). Динаміку цих змін відбито в діаграмі 1.

Діаграма 1
Рівні сформованості культури ділового мовлення майбутніх інженерів

Таким чином, теоретично та експериментально підтверджено ефективність запропонованої організаційно-методичної системи, що сприяє формуванню культури ділового мовлення в майбутніх інженерів. Позитивні результати також здобуто і в процесі її впровадження в інших вищих навчальних закладах технічного профілю України.

Теоретичне та експериментальне вивчення проблеми дослідження дало підстави для таких **висновків**:

1. Культура ділового мовлення – інтегративне утворення в структурі особистості інженера, що забезпечує виконання ним соціальної ролі керівника виробничого колективу. Це специфічний індикатор комунікативної культури – обов’язкового компоненту гуманістичного мислення представника технічної інтелігенції.

З огляду на це формування культури ділового мовлення слід вважати одним з важливих напрямів професійної підготовки сучасного інженера. В період навчання майбутні фахівці промислової галузі повинні систематично працювати над удосконаленням власного мовлення, ознайомлюватися з різними засобами вербального і невербального впливу на партнера по комунікації, шляхом систематичного вправляння удосконалювати практичні мовленнєві уміння і навички.

2. Ділове мовлення майбутніх інженерів характеризується певними соціолінгвістичними особливостями. Прагнення до конкретизації та лаконізму думок зумовлює звуження діапазону використовуваних мовних засобів та їх стандартизацію. Використання стереотипних зворотів і композиційних синонімів спрощує як процес сприймання інформації, так і процес її відтворення. Професійно-ділова лексика інженерів охоплює: вузькогалузеву термінологію (виробничі терміни, відомі фахівцям кожної з галузей виробництва), власне ділову лексику (забезпечує професійно-ділові стосунки в загальному розумінні), загальномовну (міжстильову) лексику та фразеологію. Відповідно до соціальних умов ділового спілкування співвідношення виділених лексичних груп може змінюватися.

3. Культура ділового мовлення в цілому підпорядковується загальним вимогам культури вербального спілкування. Структурними компонентами культури ділового мовлення інженерів є: правильність мовлення (досконале володіння нормами літературної мови, точність, логічність), мовна майстерність (навички добору із співіснуючих варіантів найточнішого, найбільш доречного у певній комунікативній ситуації), мовна свідомість (уміння оцінювати й удосконалювати мовленнєву діяльність комунікантів на кожному етапі спілкування).

4. Аналіз наукової літератури дав підстави визначити такі психолінгвістичні та педагогічні засади формування в майбутніх фахівців виробничої сфери культури ділового мовлення:

а) удосконалення умінь і навичок, необхідних для ділового спілкування, має відбуватися в процесі виконання комунікативних вправ і завдань;

б) відпрацювання мовної правильності та мовної майстерності слід проводити паралельно;

в) доцільним є використання діалогу як основного методу вивчення навчальної інформації;

г) застосування соціально-рольових ігор сприяє ефективній парній, груповій, колективній взаємодії тих, хто навчається ;

д) забезпечення мотивації опанування майбутніми інженерами культури ділового мовлення досягається шляхом орієнтації виучуваного матеріалу на майбутню професійну діяльність.

5. Критеріями сформованості в майбутніх інженерів культури ділового мовлення ми вважаємо: 1) володіння нормами на всіх рівнях мовної системи в її усному і писемному різновидах; 2) обізнаність із синонімічним багатством літературної мови; 3) наявність навичок добору мовних засобів для найточнішого оформлення думки відповідно до умов комунікації; 4) уважне ставлення індивіда до мови; 5) наявність контрольних-стимулюючих умінь.

6. У майбутніх інженерів фактично домінують низький та середній рівні сформованості культури ділового мовлення. Це свідчить про те, що формування культури ділового мовлення майбутніх фахівців виробничої сфери є однією з важливих проблем вищої школи.

7. Формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів відбувається поетапно і забезпечується: корекцією їхнього мовлення згідно з нормами літературної мови; збагаченням лексичного запасу мовленнєвими блоками, характерними для ситуацій ділового спілкування; формуванням у них умінь добирати для оформлення актів комунікації відповідні вербальні і невербальні засоби з урахуванням соціального статусу партнера; розвитком контрольних-стимулюючих навичок організації мовленнєвої діяльності.

8. У процесі дослідження встановлено, що формуючи культуру ділового мовлення, не можна обмежуватися лише корекцією мовленнєвої поведінки окремих студентів чи студентських груп, оскільки: по-перше, викладач не в змозі контролювати весь обсяг недоліків у мовленні студентів; по-друге, така навчальна діяльність потребує багато часу; по-третє, вона передбачає лише усунення недоліків, натомість найсуттєвішим має бути вплив на самі причини їх появи. Про ефективність мовленнєвої підготовки можна говорити тільки в тому випадку, коли поряд з успішним засвоєнням навчального матеріалу простежується свідоме прагнення майбутніх інженерів до мовленнєвого самовдосконалення.

9. Цілеспрямоване педагогічне керування процесом мовної освіти майбутніх інженерів позитивно вплинуло на рівень сформованості культури їхнього ділового мовлення: переважна більшість учасників експериментально-дослідного навчання досягла високого і середнього рівня мовленнєвого розвитку. Одержані результати свідчать про ефективність запропонованої методики.

10. Реалізація основних положень дослідження спрямовується на удосконалення існуючої педагогічної практики формування культури ділового мовлення майбутніх інженерів, а також на подальший розвиток теоретико-методологічних засад мовної освіти інженерних кадрів в умовах гуманітаризації та гуманізації вищої школи.

Основний зміст дослідження відображено у таких публікаціях автора:

1. Рукас Т.П. Ситуативно-рольові ігри у навчанні усного ділового спілкування українською мовою студентів-нефілологів // Нові технології навчання: Наук.-метод. збірник. Вип.20. – К.: ІЗМН, 1997. – С.125-131.

2. Рукас Т.П. Про мету і зміст курсу “Ділова українська мова” // Нові технології навчання: Наук.-метод. збірник. Вип.23. – К.: ІЗМН, 1998. – С.204-213.
3. Рукас Т.П. Мовній освіті – нову технологію // Проблеми освіти: Наук.-метод. збірник. Вип. 14. – К.: ІЗМН, 1997. – С.138-144.
4. Рукас Т.П. Аналіз рівня мовленнєвої культури у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю // Наука і сучасність. Збірник наукових праць Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч.1. – С.70-75.
5. Рукас Т.П. Дидактичний комплекс курсу “Ділова українська мова” у системі підготовки спеціалістів технічного профілю // Сучасні проблеми підготовки інженерних кадрів: Збірник наукових праць. – Запоріжжя, 1997. – С. 155-156.
6. Рукас Т.П. Формування мовної культури професійного спілкування у майбутніх спеціалістів технічного профілю // Збірник наукових праць Східноукраїнського державного університету у 2 ч. – Ч.2. – Безпека життєдіяльності/ За заг. ред. В.А.Слацова – Луганськ: вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1998. – С. 53-56.
7. Рукас Т.П. Проблеми викладання української мови у вищому навчальному закладі технічного профілю у російськомовному регіоні // Проблеми утвердження і функціонування державної мови в Україні: Матеріали міжнародної державної мови в Україні. 28-29 листопада 1996 р. – К.: “КМ Academia”, 1998. – С. 134-136.

Рукас Т.П. Формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (української мови). – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 1999.

Дисертація висвітлює проблему організації мовної освіти у вищих навчальних закладах технічного профілю. В роботі теоретично обґрунтовано структурні компоненти культури ділового мовлення і критерії її сформованості, визначено ефективні методи і прийоми, які сприяють удосконаленню професійно-ділового мовлення майбутніх інженерів.

Ключові слова: ділове мовлення, культура ділового мовлення, майбутні інженери, методика.

Rukas T.P. The Formation of the Future Engineers Business Speech Culture. – The Manuscript.

Thesis for competition of the academic degree of the candidate of the pedagogical sciences on speciality 13.00.02 – the theory and strategy of studying the Ukrainian. – The Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 1998.

Thesis deals with the problems of the theory and practice of the organization of the personal language training at the technical higher educational institutions. Structural components of a cultured business speech and criterias of its formation are grounded in this work, effective methods and receptions are defined here, These methods promote perfection of a business speech of future engineers.

Key words: business speech, cultured business speech, future engineers, the method.

Рукас Т.П. Формирование культуры деловой речи у будущих инженеров. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинскому языку). – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 1999.

В диссертации рассматривается проблема организации языковой подготовки будущих инженеров.

Во введении обоснованы актуальность исследования, определены его цель, объект, предмет, сформулирована гипотеза и задачи, освещается научная новизна, теоретическая и практическая

значимость исследования, сформулированы основные положения, которые выносятся на защиту, описаны формы апробации работы.

В первом разделе изложены современные требования к личности инженера, охарактеризованы социолингвистические особенности деловой речи инженеров, определены психолингвистические и педагогические принципы формирования культуры деловой речи, проанализирован ход решения проблемы в условиях высшей школы.

Отмечается, что профессионально важными для инженера являются не только чисто профессиональные способности, обеспечивающие участие индивида в определенной сфере производственной деятельности, но и социальные, способствующие включению специалиста в систему жизнедеятельности общества. Доказывается, что владение культурой деловой речи гарантирует специалисту любого профиля, в том числе и инженеру, ощутимый успех в профессиональной деятельности, в связи с чем делается вывод, что формирование культуры деловой речи инженеров следует рассматривать как одно из важных направлений профессиональной подготовки инженерных кадров.

Указывается, что проблема организации языковой подготовки нефилологов привлекла внимание лингводидактов, однако неисследованными остаются вопросы методики проведения учебных занятий, способствующих формированию у будущих инженеров культуры деловой речи.

Проведенный социолингвистический анализ особенностей деловой речи инженеров позволил определить, что стремление к лаконизму и точности передачи информации обуславливает сужение диапазона используемых языковых средств. В составе профессионально-деловой лексики – преимущественно стереотипные обороты, ускоряющие процесс приема-передачи информации, а также производственно-техническая терминология, собственно деловая лексика (обеспечивающая профессиональное общение в общем смысле), межстилевая лексика и фразеология. В соответствии с социальными условиями коммуникации соотношение этих групп меняется.

На основании анализа соответствующих научных исследований определены структурные компоненты культуры деловой речи: 1) правильность (нормативность) речи; 2) речевое мастерство; 3) лингвистическая сознательность. Отмечается, что с точки зрения психолингвистики эффективно параллельно работать над совершенствованием правильности речи и речевого мастерства, используя для этого систему коммуникативных упражнений.

Показано, что наиболее педагогически оправданы: изложение теоретического материала с ориентацией на будущую профессиональную деятельность; использование диалога как основного метода изложения; организация социально-ролевых игр, активизирующих учебную деятельность будущих инженеров; стимулирование процесса интериоризации знаний посредством специальной организации учебной среды, эмоциональности проведения занятий.

По определенным нами критериям проанализирован фактический уровень сформированности культуры деловой речи будущих инженеров. Установлено, что доминируют низкий и средний уровни. Это еще раз подтверждает актуальность избранной нами темы исследования.

Во втором разделе смоделирован процесс поэтапного формирования культуры деловой речи у будущих инженеров, который предполагает: коррекцию речи будущих специалистов производственной сферы согласно норм литературного языка, пополнение их словарного запаса речевыми клише, характерными для делового общения, формирование у них умения подбирать для оформления актов коммуникации соответствующие вербальные и невербальные средства с учетом социального статуса партнера, развитие контрольно-стимулирующих навыков организации речевой деятельности.

Изложены результаты экспериментального исследования: обоснованы формы и методы проведения учебных занятий, определены оптимальные приемы контроля учебной деятельности студентов. Анализ результатов формирующего эксперимента свидетельствует об эффективности предложенной методики формирования культуры деловой речи у будущих инженеров.

Ключевые слова: деловая речь, культура деловой речи, будущие инженеры, методика.

Підписано до друку 11.02.99р.

Формат 60x84x16

Зам. Наклад 110 прим.

Віддруковано з оригіналів.

Друк: РВЦ Донбаського гірничо–металургійного
інституту

м. Алчевськ Луганської обл., пр. Леніна, 16